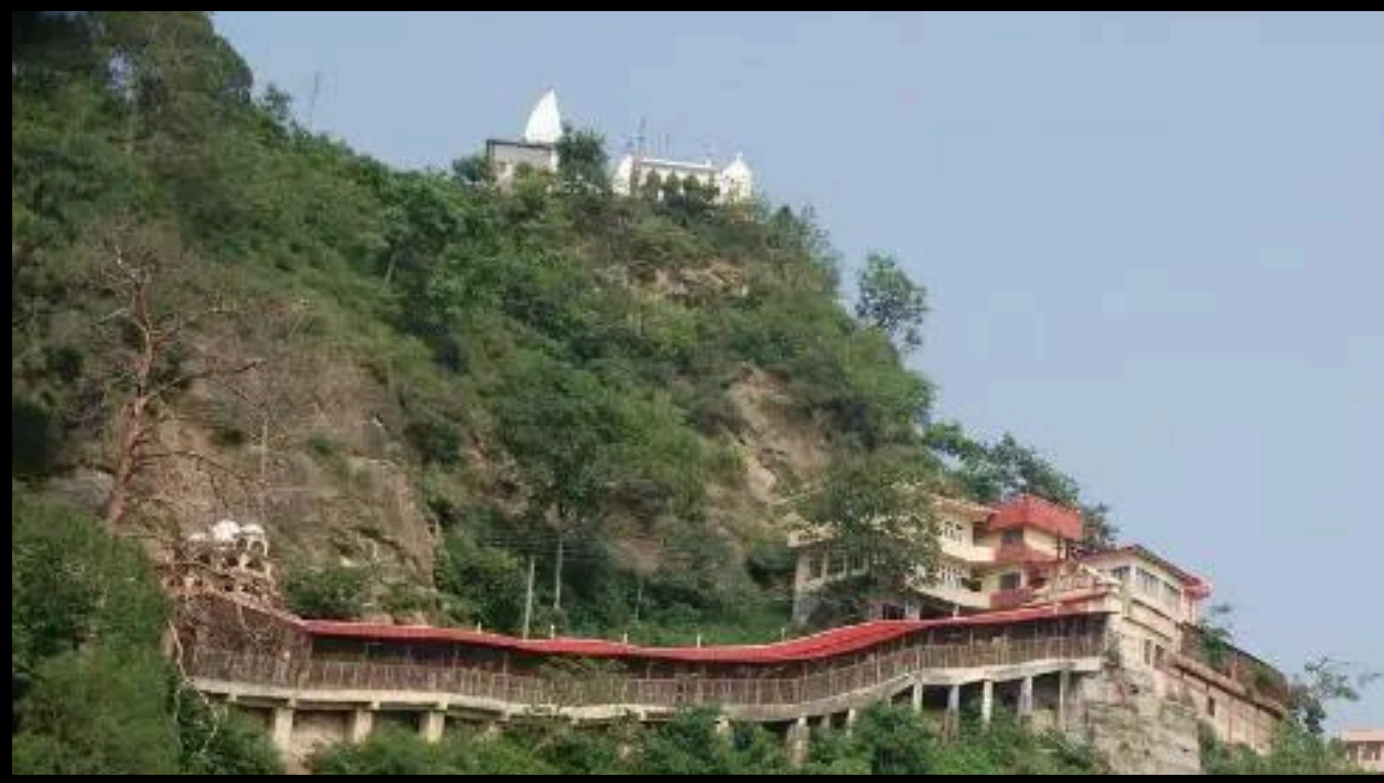

ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਦਰ

ਹਿਮਾਚਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹੀਏ ਕਿ ਹਿਮਾਚਲ ਨੂੰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਿਮਾਚਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਮਹਾਭਾਰਤ, ਪਦਮਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਕਨਿੰਘਮ ਵਰਗੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿਮਾਚਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪਸੰਦੀਦਾ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਾਂਗੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਵੇਗਾ।

ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਨਾਥ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਹਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਦੇਉਤਸਿੱਧ 'ਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਰ 'ਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ।

2. ਮੁਰਲੀ ਮਨੋਹਰ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਭਗਵਾਨ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਵੀ ਰਾਜਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਨੇ 1790 ਵਿੱਚ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ।
3. ਗੌਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਹਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਸੁਜਾਨਪੁਰ ਤਿਹਰਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਰਾਜਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਨੇ 1793 ਈ.

ਬਿਲਾਸਪੁਰ: ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿਲੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
1. ਸ਼੍ਰੀ ਨੈਣਾ ਦੇਵੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਕੇਵਲ ਹਿਮਾਚਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਇੱਥੇ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਸ ਮੰਦਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀਰਚੰਦ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।

2. ਗੋਪਾਲ ਜੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਵੀ ਭਗਵਾਨ ਮਦਨ ਗੋਪਾਲ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਰਾਜਾ ਆਨੰਦ ਚੰਦ ਨੇ 1938 ਈ.

3. ਦੇਵਭਤੀ ਮੰਦਰ: ਦੇਵਭਤੀ ਮੰਦਰ ਬ੍ਰਹਮਪੁਖਰ ਰਾਜਾ ਦੀਪਚੰਦ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।
ਉਨ੍ਹਾਂ: ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਦਰਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. ਚਿੰਤਪੁਰਨੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਿਮਾਚਲ ਵਿੱਚ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਦੇਵੀ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਪਿਆ ਸੀ।

2. ਭੁਮੇਤੀ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਭਗਵਾਨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹੀ ਮੰਦਰ ਹਨ, ਇੱਕ ਪੁਸ਼ਕਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇੱਥੇ ਉਨਾ ਵਿੱਚ, ਪਰ ਇਹ ਪੁਸ਼ਕਰ ਜਿੰਨਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

3. ਗਰੀਬ ਨਾਥ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਿਸ਼ਤੀ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮੂਰਤੀ ਹੈ।

ਸੋਲਨ: ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸੋਲਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸੂਲਿਨੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1. ਸੂਲਿਨੀ ਦੇਵੀ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸੋਲਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਸੂਲਨੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
2. ਜਟੋਲੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਓਚਘਾਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਹ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਲੰਬੇ ਤਾਲੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
3. ਕਾਲੀ ਕਾ ਟਿੱਬਾ: ਇਹ ਦੇਵੀ ਕਾਲੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਹੈ ਜੋ ਚੈਲ, ਸੋਲਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੁਸੀਂ ਚਰਚੰਦਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ।
ਸਿਰਮੌਰ: ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਹਨ, ਇੱਥੇ ਭਗਵਾਨ ਪਰਸੂਰਾਮ ਦੀ ਮਾਤਾ ਰੇਣੂਕਾ ਜੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਝੀਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਨ:

1. ਸਿਗੁਰਲ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਚੂਰਧਰ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਦਰ ਭਗਵਾਨ ਸਿਗੁਰਲ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾਈ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਲਗਭਗ 3647 ਮੀਟਰ. ਇੱਥੇ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ।

2. ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਦਰ: ਗਾਇਤਰੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਦਰ ਮਹਾਤਮਾ ਪਰਾਇਆ ਨੰਦ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

3. ਬਾਲਾ ਸੁੰਦਰੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸਿਰਮੌਰ ਦੇ ਤ੍ਰਿਲੋਕਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਦਰ 1573 ਈ: ਵਿੱਚ ਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਬਾਲ ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਮੰਡੀ: ਮੰਡੀ ਨੂੰ ਹਿਮਾਚਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਕਾਸ਼ੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਭੂਤਨਾਥ ਮੰਦਰ: ਰਾਜਾ ਅਜਬਰ ਸੇਨ ਨੇ ਇਹ ਮੰਦਰ 1526 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਦਰ ਅਰਧਨਾਰੀਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

2. ਸ਼ਿਆਮਕਲੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਆਮਸੇਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

3. ਪਰਾਸ਼ਰ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਬਾਂਸੇਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਮੰਡੀ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਰਾਸ਼ਰ ਝੀਲ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਸ਼ਿਮਲਾ: ਹਿਮਾਚਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਿਮਲਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੂ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸ਼ਿਮਲਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਇੱਕ ਦੇਵੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਂ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਿਆਮਲਾ ਦੇਵੀ ਭਗਵਤੀ ਕਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਾਮ ਹੈ:

1. ਜਾਖੂ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰੀ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਲਕਸ਼ਮਣ ਲਈ ਸੰਜੀਵਨੀ ਬੂਟੀ ਲੈਣ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਜਾਖੂ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਦੀ 108 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ।

2. ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸ਼ਿਮਲਾ ਦੇ 'ਨਿਰਥ' ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਹੈ।

3. ਕਾਲੀਬਾੜੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਕਾਲੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ਿਮਲਾ ਦੇਵੀ ਹੈ।

ਕੁੱਲੂ: ਕੁੱਲੂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਹਿਡਿੰਬਾ ਨੂੰ ਕੁੱਲੂ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਦੇਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

1. ਹਿਡਿੰਬਾ ਦੇਵੀ: ਹਿਡਿੰਬਾ ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਮਨਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 1553 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲੂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਪੈਗੋਡਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆ ਹੈ ਇਸ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਮਈ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

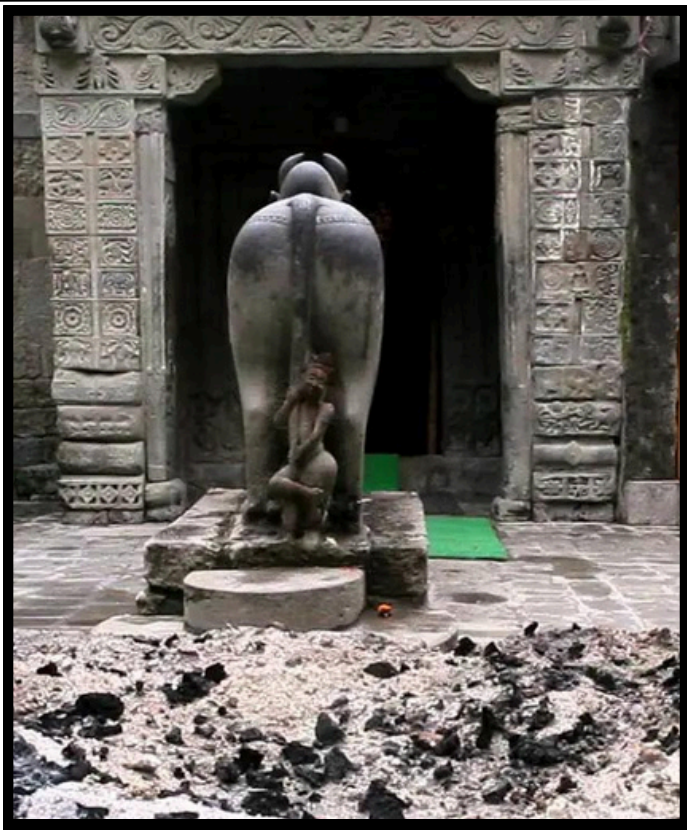

2. ਮਸਹੂਰ ਮੰਦਰ: ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਰੌਕ ਕੱਟ ਮੰਦਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਿਮਾਚਲ ਦਾ ਅਜੰਤਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਦਰ ਕਾਂਗੜਾ ਦੇ ਨਗਰੋਟਾ ਸੂਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

3. ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਵੀ 51 ਸ਼ਕਤੀਪੀਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸੋਨੇ ਦੀ ਛੱਤਰੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਇਹ ਕਾਂਗੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।
ਕਿੰਨੌਰ: ਇੱਥੇ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ:

1. ਚੰਡਿਕਾ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਕਿੰਨੌਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਤਾ ਚੰਡਿਕਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਚੰਡਿਕਾ ਬਾਨਾਸੁਰ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀ। ਚੰਡਿਕਾ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਦੁਰਗਾ ਮਾਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. ਮਠੀ ਦੇਵੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਚਿਤਕੁਲ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦਾ ਆਖਰੀ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਚਿਤਕੁਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਮਥੀ ਦੇਵੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2. ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸ਼ਿਮਲਾ ਦੇ 'ਨਿਰਥ' ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਸੂਰਜ ਮੰਦਰ ਹੈ।

3. ਕਾਲੀਬਾੜੀ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਕਾਲੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ਿਮਲਾ ਦੇਵੀ ਹੈ।

ਕੁੱਲੂ: ਕੁੱਲੂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਹਿਡਿੰਬਾ ਨੂੰ ਕੁੱਲੂ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਦੇਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

1. ਹਿਡਿੰਬਾ ਦੇਵੀ: ਹਿਡਿੰਬਾ ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਮਨਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 1553 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲੂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਪੈਗੋਡਾ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆ ਹੈ ਇਸ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਮਈ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

2. ਬਿਜਲੀ ਮਹਾਦੇਵ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਕੁੱਲੂ ਤੋਂ 14 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਬਿਆਸ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

3. ਜਮਲੂ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਲਾਨਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਮਲਾਨਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਮੇਰਾਂਗ ਮੰਦਰ ਕਿੰਨੌਰ: ਇਹ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿੰਨੌਰ ਦੇ ਲੋਕ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਚੰਬਾ: ਮਨੀਮਹੇਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਭੂਮੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

1. ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਮੰਦਰ: ਇਹ ਮੰਦਰ ਸਾਹਿਲ ਵਰਮਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਛੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੈ।

